

УДК 341.9(07)

Оксана Волощук,*канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного та митного права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія».***Максим Гетманцев,***канд. юрид. наук, старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України*

ВІДВІД АРБІТРА В МІЖНАРОДНОМУ КОМЕРЦІЙНОМУ АРБІТРАЖІ

У статті досліджуються підстави та процедура відводу арбітра Міжнародного комерційного арбітражу. Зокрема, на підставі аналізу зарубіжного досвіду пропонуються зміни і доповнення до вітчизняного законодавства про арбітраж.

Ключові слова: арбітр, відвід, міжнародний комерційний арбітраж, арбітражний процес, арбітражне рішення.

Постановка проблеми. Ріст і прискорення міжнародного товарообміну спричиняє посилення ролі міжнародного комерційного арбітражу, оскільки ця форма розгляду комерційних спорів зовнішньоекономічного характеру має низку переваг порівняно з вирішенням конфліктів державними судами. Серед них – те, що сторони мають можливість обирати компетентний склад арбітрів чи арбітра для вирішення спору. Тому власне фігура арбітра є надзвичайно важливою і до неї пред'являються інколи підвищені вимоги, ніж це відбувається під час відбору кандидатів до суддівського корпусу.

Тому, як правило, арбітри є висококваліфікованими фахівцями з багатим практичним досвідом та бездоганною репутацією. Разом із тим ці особи залишаються людьми, і їм теж притаманні почуття, емоції чи певна поведінка, яка може викликати сумніви щодо їхньої незалежності, неупередженості чи навіть компетентності чи досвідченості. З огляду на це, інколи сторона процесу може сумніватися в тому, чи насправді буде винесено справедливе рішення. І хоча з кожним роком національне законодавство, регламенти інституційних арбітражних центрів та міжнародно-правові акти щодо процедури розгляду спорів у рамках арбітражу стають більш досконалими, це не виключає наявності у них певних захисних механізмів щодо таких ситуацій, які мають місце в арбітражній практиці. До одного із таких захисних механізмів прийнято відносити процедуру відводу арбітра.

Метою цієї статті є дослідження підстав та порядку відводу арбітра в Міжнародному комерційному арбітражі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині процедура відводу арбітра є неодмінною частиною внутрішнього національного законодавства про арбітраж у більшості країн світу. Дослідження актуальних проблем, пов'язаних із процедурою відводу арбітра та правовим статусом арбітра, були предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених, таких як: Е.В. Брунцева, Ю.В. Білоусов, В.М. Коссака, В.В. Комаров, В.Н. Погорєцький, С.В. Николюкин, С.Н. Лебедев, Ю.Д. Притика, В.І. Нагнибіда, В.М. Конашук, М.Г. Розенберг, М.В. Селіванов, О.В. Сіткарьова, І.О. Хлестова, Г.А. Цірат та інші.

Зважаючи на те, що міжнародний комерційний арбітраж – ефективний засіб вирішення спорів без звернення до судових органів, участь арбітрів у процесі вимагає, щоб їхня аргументація та оцінка доказів були бездоганними.

Водночас сторона процесу може вважати, що арбітр упереджений, залежить від іншої сторони або не досить компетентний, щоб ухвалити справедливе рішення. Незважаючи на велику кількість арбітражних правил, більшість із них мають положення стосовно спеціальної процедури, передбаченої для таких випадків. Ідеться про **відвід арбітрів**: якщо аргументи сторони визнають об'єктивними, арбітра усувають від процесу. Дане правило дозволяє стороні уникнути неви-

гідного становища або отримати тактичну перевагу над опонентом (наприклад, заяву про відвід арбітра можуть подавати для того, щоб виграти час). Хоча згідно з більшістю арбітражних правил заперечення щодо порушення прав сторони не приймається, якщо його не заявили вчасно [1].

Більшість інституційних арбітражних правил і національних законів про міжнародний комерційний арбітраж, у тому числі Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України, містять положення щодо відводу арбітрів. Текст українського Закону відповідає тексту Типового закону про міжнародний комерційний арбітраж, затвердженого Комісією ООН з міжнародного торговельного права (ЮНСІТРАЛ, UNCITRAL), згідно з яким відвід арбітру можливий, якщо є обґрунтовані сумніви в неупередженості або незалежності особи арбітра. Аналогічні положення містяться у законодавстві Німеччини, Нідерландів, Бельгії, а також інших країн, які поклали Типовий закон в основу національного закону про міжнародний комерційний арбітраж. У Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами й іноземними особами від 18 травня 1965 р. (Вашингтонській конвенції) прописано, що сторона арбітражного процесу може пропонувати дискваліфікацію арбітра, зокрема, через відсутність у нього компетенції, необхідної для винесення того чи іншого рішення. Крім цього, процедура відводу може бути встановлена за домовленістю сторін в угоді. А у разі відсутності такої домовленості за законодавством країни – місця проведення арбітражу – міжнародним регламентом або ж регламентом конкретного постійно діючого міжнародного комерційного арбітражу, до якого звернулися сторони [2, с. 75].

Здебільшого відвід заявляється арбітрам, призначеним іншою стороною. Спроби відводу голови або одноособового арбітра трапляються набагато рідше й зазвичай мають місце у разі виявлення яких-небудь минулих його зв'язків з однією зі сторін. Сторона, що призначила арбітра, може заявити йому відвід тільки з причин, які стали їй відомі після зробленого призначення. Більшість національних арбітражних законів й арбітражних регламентів не містить вичерпного переліку ситуацій, за яких арбітрові може бути заявлений відвід. Так, наприклад, Суд МТП може задовольнити клопотання про відвід з будь-яких підстав, які він буде вважати достатніми.

Загалом можна сказати, що підставами для відводу арбітрів, відповідно до більшості

арбітражних регламентів, служать обставини, які «свідчать про недостатню незалежність» (МТП), «зухвалі обґрунтовані сумніви стосовно їх незалежності й неупередженості» (AAA, ЛМАС, Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ), «викликають обґрунтовані сумніви в їхній неупередженості або незалежності, зокрема, коли можна припустити, що вони особисто, прямо або опосередковано зацікавлені у результаті справи...», а також у разі, якщо арбітр не має кваліфікацію, обумовлену угодою сторін» (МКАС) [3, с. 136–137].

С.В. Ніколюкін виділяє такі підстави для відводу арбітрів: а) фінансова залежність, підпорядкованість і інші професійні відносини арбітра з однією зі сторін; б) одна і та ж національність у арбітра і однієї зі сторін; в) упередженість або раніше висловлена думка; г) судові прецеденти [4, с. 184]. При цьому він акцентує увагу на тому, що у більшості країн встановлений дуже короткий термін для заяви відводу для того, щоб цей крок не викликав істотної затримки арбітражного процесу. Згідно з Регламентом МКАС відвід арбітру може бути заявлено протягом 15 днів після того, як стороні стало відомо про сформування складу арбітражу або про обставини, які можуть служити підставами для відводу (§ 18). Такий же термін встановлений в ЛМАС, Арбітражному регламенті ЮНСІТРАЛ, Міжнародному арбітражному регламенті AAA і ряді інших. МТП і Арбітражний інститут Стокгольмської торгової палати передбачають 30-денний термін, а ICSID наказує заявити відвід «негайно і в будь-якому разі до того, як процес буде оголошений закритим» (правило 9 Правил арбітражного розгляду спорів ICSID).

Пропонуємо більш детально проаналізувати вказані підстави відводу арбітрів.

1. *Фінансова залежність, підпорядкованість та інші професійні відносини арбітра з однією зі сторін.*

Випадки, коли компанії призначають арбітрами своїх співробітників, трапляються рідко. Питання частіше постає щодо роботи арбітра в компанії, пов'язаної зі стороною в спорі. Так, посадову особу холдингу, що контролює компанію – сторону в спорі, навряд чи можна вважати незацікавленою у результаті справи, і тому є всі підстави для заявлення їй відводу.

Юрист, що регулярно консулює одну зі сторін, не може бути арбітром без згоди обох сторін. Ця обставина є підставою для його відводу. Однак, якщо відносини між юристом і стороною спору були незначні або нетривалі, у відводі може бути відмовлено. Інша ситуація, коли юрист є партнером у великій юридичній фірмі. Навіть якщо

він особисто не мав і не має ніяких зв'язків зі сторонами, його можуть відвести, якщо один із членів фірми консультував сторону, що призначила даного арбітра, навіть щодо питань, що не стосуються предмета спору. Теоретично можливий конфлікт інтересів: юридична фірма, у якій арбітр працює й має прямий фінансовий інтерес, отримує прибуток від триваючих відносин зі стороною спору, й рішення арбітражу не на її користь може зашкодити цим відносинам. Навпаки, в арбітражі за участю держави арбітр навряд чи буде відведений тільки на тій підставі, що він державний службовець, крім тих випадків, коли організація, де працює арбітр, прямо підлегла державному органу або підприємству, що є стороною в спорі.

Якщо фінансові або трудові відносини припинені, можна не побоюватися, що арбітр піддасться тиску з боку одного з учасників процесу.

Однак якщо зв'язок арбітра зі стороною був тривалим, то це все-таки може вплинути на його позицію. Проте відводи з причини минулих фінансових або професійних відносин трапляються не часто.

У справі по спору між «Юніверсал Пікчерс» й «Інекс Фіلمс енд Інтер-Експорт» американська сторона призначила своїм арбітром американського юриста, що практикує в Лондоні. У резюме, що було передано іншій стороні, він указав, що п'ять років тому був корпоративним юрист-консультантом материнської компанії позивача (у якій була інша назва). Заперечень із боку відповідача не було. У ході арбітражного процесу рішення було винесено на користь позивача. Відповідач звернувся у французький суд із клопотанням про скасування рішення у тому числі й на цій підставі. Суд у задоволенні клопотання відмовив, відзначивши, що відповідач знав про минулі зв'язки позивача з арбітром і не заперечував проти його призначення, що немає ніяких відомостей про упереджене відношення арбітра до однієї зі сторін. Нарешті, того факту, що арбітр п'ять років тому працював на материнську компанію позивача, не досить для обвинувачення його в залежності від нього, насамперед тому, що відсутні які-небудь відомості про його зв'язок із цією корпоративною групою після виходу із неї [5, с. 161].

2. Однакова національність арбітра й однієї зі сторін.

На цій підставі може бути відведений тільки одноособовий арбітр або арбітр-голова, але не призначені сторонами арбітри. Сторони вправі (у разі відсутності угоди про інше) призначити арбітром будь-яку особу, у тому числі громадянина своєї власної країни.

Що стосується голови, то він найчастіше походить із третьої, нейтральної країни. У деяких випадках сторони намагаються відвести голову на тій підставі, що він проживає в державі, громадянином якого є представник однієї зі сторін, або ж має соціальні, культурні або сімейні зв'язки з громадянами цієї держави. Зазвичай спроби відводу з таких обставин не вдаються. Проте в одній справі МТП виявилось, що голова-італієць має друге громадянство – США, звідки походила одна зі сторін спору. Відвід, заявлений на цій підставі, був задоволений. Трохи складніше відбувається справа з «національністю» компаній. Уважається, що компанія походить із тієї країни, де вона зареєстрована. Наявність у неї відділення в країні, звідки обраний голова, не є підставою для його відводу.

3. Упередженість або раніше висловлена думка.

Безсумнівною підставою для відводу арбітра є раніше висловлена ним думка по справі. У цій ситуації вважається, що арбітр не може підходити до розгляду спору неупереджено, оскільки має по ньому вже сформовану свою позицію.

Ряд арбітражних центрів, зокрема МТП, уникає призначення як голів складів арбітражів осіб, які привселюдно висловлювали погляди щодо яких-небудь політичних/економічних питань, що стосуються арбітражу (наприклад, із приводу націоналізації в якій-небудь країні). Висловлення ж наукової думки в академічній публікації може й не бути підставою для відводу.

Іноді робляться спроби відводу арбітра на тій підставі, що цей арбітр уже виконує або раніше виконував аналогічні функції в іншій справі за участю тієї ж сторони (вже згадуване рішення від 9 червня 2010 р. у справі № Т 156-09 за позовом компанії «Korsnäs Aktiebolag» проти «AB Fortum Värme samägt med Stockholms stad» [6]). Сама по собі діяльність як арбітра в іншій справі не може слугувати причиною для відводу, проте така обставина повинна бути неодмінно розкрита самим арбітром якомога раніше.

4. Судові прецеденти.

Сторони, намагаючись відвести арбітра, часто посилаються на національні судові прецеденти стосовно відводу суддів у цивільних справах. Справді, роль судді й арбітра схожі, як і, в принципі, подібні й підстави для їх відводу. Оскільки головне в арбітражі – це виконувальність арбітражного рішення, то, як правило, до заяв про відвід, мотивованих судовими прецедентами, ставляться з увагою [5].

Процедура відводу арбітрів у різних країнах й у різних арбітражних центрах може бути різною. Вона регулюється національним

арбітражним законодавством, арбітражним регламентом, про застосування якого домовилися сторони, або угодою сторін. Відвід може бути заявлений як до початку арбітражного процесу, так й у ході його. У більшості країн установлений дуже короткий строк для заяви відводу для того, щоб цей крок не викликав істотної затримки арбітражного процесу. Відповідно до регламенту МКАС, відвід арбітрові може бути заявлений протягом 15 днів після того, як стороні стало відомо про формування складу арбітражу або про обставини, які можуть служити підставами для відводу (ч. 2 п. 1 § 24). Такий же строк установлений у ЛМАС, Арбітражному регламенті ЮНСІТРАЛ, Міжнародному арбітражному регламенті ААА і ряді інших. МТП й Арбітражний інститут Стокгольмської торговельної палати передбачають 30-денний строк, а ICSID пропонує заявити відвід «негайно й у кожному разі до того, як процес буде оголошене закритим» (правило 9 Правил арбітражного розгляду спорів ICSID).

Практика виробила два основних способи вирішення питання про відвід арбітра: самим складом арбітражу й третьою особою (арбітражною установою, компетентним органом або судом). Третій, нетиповий, підхід, що поєднує елементи перших двох, передбачений Вашингтонською конвенцією й практикується в режимі ICSID.

Представником першого підходу може бути Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті Російської Федерації. Відвід арбітра провадиться тут у такий спосіб: протягом 15 днів після формування складу арбітражу або після того, як стороні стали відомі обставини, що служать підставою для відводу, вона надсилає складу арбітражу заяву про відвід арбітра із вказівкою мотивів. Якщо арбітр не бере самовідвід, питання вирішується іншими членами складу арбітражу. Якщо між ними не буде досягнуто згоди або якщо відвід заявлений проти двох арбітрів або проти одноособового арбітра, рішення приймається Президією МКАС.

Другий підхід реалізують Міжнародна торговельна палата, Американська арбітражна асоціація, Лондонський міжнародний арбітражний суд, Арбітражний інститут Стокгольмської торговельної палати й Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ.

Розглянемо процес відводу арбітра на прикладі МТП. Сторона, що бажає відвести арбітра, може зробити це протягом 30 днів після повідомлення про призначення арбітра або ж протягом 30 днів після того, як їй стало відомо про обставини, що є підставами для

відводу [7]. У заяві, що направляється Генеральному секретареві Суду МТП, повинні бути зазначені ці факти й обставини. У строки, встановлені Судом, арбітр вправі надати свої пояснення, окрім того, інші арбітри також можуть висловити свою думку. Рішення з приводу відводу приймається на пленарному засіданні Суду МТП. Після доповіді одного з членів відбувається обговорення справи. Рішення Суду є остаточним й оскарженню не підлягає, а підстави його сторонам не повідомляються.

Відвід арбітра в ICSID, як ми вже відзначали, має свої особливості. Сторона, що бажає дискваліфікувати арбітра (саме цей термін уживається в офіційному англійському тексті Вашингтонської конвенції), направляє мотивовану пропозицію Генеральному секретареві ICSID. Ця пропозиція передається потім всім членам складу арбітражу й іншій стороні в спорі, а якщо вона стосується одноособового арбітра або більшості арбітрів, то й Голові Адміністративної ради ICSID. Арбітр, якому заявлений відвід, може «без затримки» представити свої пояснення. Рішення із приводу відводу, заявленого одному з членів складу арбітражу, приймається іншими двома арбітрами за його відсутності. Якщо голоси арбітрів розділилися, рішення приймається Головою Адміністративної ради ICSID. Він же вирішує питання у разі заяви відводу одноособовому арбітрові або більшості складу арбітражу [8].

Справа у спорі корпорації «АМКО Азія» з Республікою Індонезія» демонструє прийнятий у міжнародному комерційному арбітражі зважений підхід у вирішенні питання про відвід арбітра. У цій справі відповідач (Індонезія) зробив спробу відвести призначеного позивачами арбітра на тій підставі, що в останнього були сталі зв'язки з представниками позивачів. Арбітр ще до свого призначення розкрив усі обставини цих зв'язків, і два інших арбітри, що розглядали питання про відвід, дійшли висновку, що вони є незначними й не можуть «похитнути довіру» до арбітра, і тому в задоволенні заяви про відвід відмовили.

Арбітр, якому заявлений відвід, може не чекати рішення по ньому й узяти самовідвід, причому деякі національні арбітражні закони й регламенти арбітражних центрів особливо підкреслюють, що такий крок арбітра не свідчить про обґрунтованість відводу. Водночас самовідвід арбітра за нічим не підтвердженими обвинуваченнями може лише наштовхнути сторону на продовження дій, що перешкоджають проведенню арбітражу. Тому в тому разі, коли відвід заявлений без достатніх на те підстав, арбітрові краще чека-

ти винесення рішення з питання про відвід. Водночас, якщо обидві сторони процесу погодилися, що арбітр повинен взяти самовідвід, він не може заперечувати проти такого рішення.

Чи припиняє заява про відвід арбітра арбітражний процес? Питання це вирішується по-різному в різних країнах. У багатьох із них, поки заява про відвід арбітра очікує свого вирішення – будь-то рішення третьою особою або ж самого складу арбітражу, арбітри можуть продовжувати слухання справи й навіть винести рішення (див., наприклад, ст. 13 російського Закону; аналогічне правило діє в Австрії й Швеції). В інших державах законодавство передбачає призупинення арбітражного процесу, але при цьому встановлює дуже короткі строки для заяви відводу (наприклад, 10 днів на звернення до суду в Бельгії; якщо сторона пропускає цей строк, арбітражний процес відновлюється). Таке ж правило передбачене в ICSID, де процес припиняється у разі заяви відводу, однак при цьому питання про відвід повинно бути розглянуто двома членами складу арбітражу «негайно», а Голові Адміністративної ради для ухвалення рішення дається 30 днів [3, с. 138].

Судове втручання у вирішення питань про відвід у більшості країн із розвиненим арбітражним законодавством має місце досить рідко. Зазвичай судовий контроль здійснюється тільки після винесення арбітражного рішення, оскільки більш раннє втручання судів перешкоджає досягненню головної мети арбітражу – швидкому й остаточному вирішенню спорів.

Так, наприклад, у Франції суди вправі вирішувати тільки питання про анулювання арбітражного рішення у справі. Паризький апеляційний суд виробив чітку позицію: рішення про відмову у відводі арбітра по суті своїй не є арбітражним або судовим рішенням і тому не вимагає обґрунтування. Тому якщо до цього суду все-таки потрапляє скарга незадоволеної сторони, то функції суду обмежуються тільки перевіркою дотримання у вирішенні питання про відвід Регламенту МТП.

Водночас треба відзначити, що в низці країн саме суди вповноважені вирішувати питання про відвід арбітрів. Як приклад можна назвати Бельгію, Італію й Нідерланди. Швейцарський Закон про міжнародне приватне право 1987 р. передбачає, що у випадку спору й за відсутності угоди сторін про порядок відводу арбітрів (яким може служити вказівка на застосування регламенту певної арбітражної установи або іншого арбітражного регламенту, наприклад ЮН-

СІТРАЛ) рішення про відвід приймається судом за місцем проведення арбітражу. До прийняття цього закону в 1987 р. тільки суди були вправі вирішувати питання відводу арбітрів, що призводило до значного подовження арбітражного процесу. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж також покладає кінцеве рішення питання про відвід арбітра на суд у тому разі, якщо, коли закон упроваджується в дію у певній державі, не буде передбачений інший орган (яким, наприклад, у Росії є Голова ТПП Російської Федерації).

На практиці найчастіше спроби відводу застосовуються не внаслідок реальних сумнівів у незалежності або неупередженості арбітра, а із суто тактичних міркувань – **прагнення затягти арбітражний процес**. Вони рідко вдаються, оскільки довести висунуті проти арбітра обвинувачення буває не легко. Такі спроби досягають мети в іншому сенсі: на вирішення питання про відвід може піти тривалий час.

Водночас не можна констатувати, що всі або більшість заявлених відводів не мають під собою іншої підстави, ніж **прагнення одержати процесуальні переваги й ускладнити арбітраж для іншої сторони**. До будь-якої заяви про відвід варто підходити з максимальною увагою для того, щоб, з одного боку, не залишити без уваги обґрунтовані сумніви сторони в можливості певної особи служити в якості незалежного й безстороннього арбітра, а з іншого боку, щоб необґрунтовані обвинувачення зацікавленої сторони не привели до відсторонення від участі в справі в усьому гідного фахівця.

Як видається, вирішуючи питання про заяву відводу арбітрові, сторона повинна зважити всі наслідки такого кроку. Невдала спроба відводу, розпочата у вигляді процесуального маневру, призведе до того, що сторона, швидше за все, одержить у складі арбітражу щонайменше одну недоброзичливу налаштовану до неї особу. З іншого боку, обґрунтований відвід арбітра, прямо або опосередковано зацікавленого у результаті справи, може запобігти винесенню неправосудного рішення, виконанню якого згодом буде досить складно перешкодити.

І нарешті, слід зазначити, що Правила арбітражу Міжнародної торгової палати (ІСС), Правила арбітражу Міжнародної асоціації повітряного транспорту (ІАТА), Типовий закон ЮНСІТРАЛ, Правила арбітражу Комісії з міжнародного торговельного права, Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Лондонського міжнародного арбітражного суду, Арбітражного інституту Стокгольмської торгової палати, а також Ки-

тайської комісії міжнародного економічного та торговельного арбітражу покладають на особу, яку пропонують призначити арбітром, *обов'язок повідомити про будь-які обставини, які можуть викликати обгрунтовані сумніви в її неупередженості або незалежності*. З моменту призначення і протягом усього арбітражного розгляду арбітр також повинен без зволікання повідомляти сторони про такі обставини. Аналогічну норму містять і Правила арбітражу Міжнародної торгової палати, але вони визнають підставою для відводу лише залежність арбітра. Водночас Правила арбітражу Міжнародної асоціації повітряного транспорту не містять положень щодо обов'язку повідомляти про обставини, які можуть викликати обгрунтовані сумніви в неупередженості або незалежності майбутнього чи дійсного арбітра [9].

Незалежність і неупередженість згадуються в багатьох правилах міжнародного комерційного арбітражу. Що ж означають ці поняття? Зв'язок з однією зі сторін процесу, безперечно, робить мотивацію арбітра суперечливою та перешкоджає його обов'язку винести справедливе рішення. Незалежність арбітра слід встановлювати шляхом аналізу об'єктивних зв'язків між ним і стороною – фінансових, особистих, професійних тощо, як прямих, так і опосередкованих. Вочевидь, такий зв'язок є тоді, коли між стороною (або свідком) та арбітром мала місце домовленість про майбутнє працевлаштування, арбітр консультував одну зі сторін – учасниць процесу, є власником акцій її афілійованих осіб або декілька разів поспіль призначався нею під час обрання арбітражу.

Як зазначають автори Керівних принципів Міжнародної асоціації юристів, розвиток міжнародного бізнесу ускладнює визначення конфлікту інтересів у міжнародному арбітражі (IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration) [10]. Участь у ньому потребує спеціальних знань у тій чи іншій галузі, і цілком імовірно, що арбітр матиме певні зв'язки зі стороною через його активну професійну діяльність (справа AT & T Corp. v Saudi Cable Co.). У цьому разі навіть трудові зв'язки з кредитором однієї зі сторін можуть бути підставою для того, щоб говорити про залежність арбітра (справа Forges et Ateliers de Commentry Oissel v Hydrocarbon Engineering). Але через глобалізацію бізнесу віддалені професійні зв'язки часто минають. Наприклад, участь в одних і тих самих професійних асоціаціях є надуманою підставою для відводу арбітра (справа Hunt v Mobil Oil Corp.), адже відвід через наявність далеких зв'язків зі сторонами позбавить їх права формувати трибунал із професіоналів, найбільш

знаних у певній вузькій галузі. Соціальні та родинні зв'язки також можуть перешкоджати незалежності арбітра. Наприклад, арбітр, дружина якого працювала помічником радника однієї зі сторін, не був визнаний незалежним (справа Centrozap v Orbis).

Щоб запобігти конфліктам інтересів, Правила етики арбітрів Міжнародної організації юристів (IBA Rules of Ethics for International Arbitrators) встановлюють, що протягом арбітражного процесу арбітр має уникати будь-якого одностороннього спілкування зі сторонами або їхніми представниками, а якщо воно мало місце – повідомити про зміст спілкування іншу сторону. У свою чергу, неупередженість арбітра передбачає суб'єктивний чинник, а саме, що світосприйняття та кваліфікація арбітра дозволяють йому виносити справедливі рішення. Упередженість виникає, коли арбітр виявляє прихильність до однієї зі сторін до закінчення процесу і винесення рішення у справі. Як приклад можна навести ситуацію, коли арбітр до завершення процесу висловив особисту думку щодо спору в науковому виданні та безпосередньо під час арбітражного засідання (справа Catalina v Norma, King's Bench Division), що, поза сумнівом, свідчить про його упередженість. Громадянство або національна приналежність арбітра не можуть бути підставами для відводу. Хоча деякі арбітражні правила, наприклад Правила ЛМАС або Вашингтонська конвенція, щоб запобігти упередженості арбітрів, встановлюють додаткові обмеження щодо їх призначення за національною ознакою. Якщо ж призначення відбулося без порушення правил, відвід арбітра можливий лише тоді, коли його фактична поведінка під час процесу свідчить про упередженість, незважаючи на його громадянство чи національну приналежність.

Узагальнюючи все вищевикладене, зазначимо, що вітчизняне законодавство про міжнародний комерційний арбітраж потребує змін та доповнень.

По-перше, слід було б визнати, що розгляд справи в порядку арбітражного судочинства не може здійснюватися складом арбітражу, до якого входять особи, що перебувають у родинних стосунках. Інакше неминуче виникає питання про самостійність арбітрів, про те, чи неупереджений суд, який повинен бути заснований на повній незалежності осіб, що до нього входять. Це пов'язано з тим, що всі арбітри беруть участь у голосуванні під час прийняття рішення і, природно, родинні відносини можуть самим безпосереднім чином позначитися на результатах такого голосування.

По-друге, у Законі про арбітраж не встановлено, в якій формі особа повинна заявити про наявність обставин, які є підставою для відводу від виконання обов'язків арбітра.

По-третє, також у Законі не встановлено, в якій формі відбувається прийняття рішення про відведення арбітра. Видається, що заява про відвід може бути зроблена зацікавленою особою як у письмовій, так і в усній формі. Що стосується судового акта, яким оформляється прийняття рішення про результати розгляду такої заяви, то таким актом найлогічніше має бути ухвала про задоволення заяви про відвід чи про відмову у задоволенні заяви про відвід.

По-четверте, зафіксувати положення про те, що право заявлення відводу обраному арбітру належить стороні тільки в тому разі, якщо ті обставини, які наводяться нею як підстави для відводу, стали відомі цій стороні після обрання нею відведеного арбітра. Якщо такі обставини були відомі стороні до обрання відведеного арбітра, то сторона має право заявляти відвід арбітру. У цій нормі, так би мовити, була би вже закладена певна санкція, яка б наставала, якщо особа, яка бере участь в арбітражному розгляді, недобросовісно поводи́ла б себе в процесі. Зумовлено це тим, що якщо сторона обирає арбітра, знаючи про наявність перешкод, то на такий стороні і лежить ризик скасування компетентним державним судом винесеного на її користь рішення за такою підставою, як незаконність складу арбітражу, який прийняв рішення по справі.

Інститут відводу арбітра повинен бути гарантією неупередженого розгляду спору, переданого на вирішення міжнародного комерційного арбітражу, а тому сприйняття

запропонованих змін і доповнень, з нашого погляду, могло б частково цьому сприяти.

Список використаних джерел:

1. Відвід арбітрів у міжнародному комерційному арбітражі: упередженість і залежність від сторін. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=121658> (дата звернення 20.11.2018)
2. Комаров В. В., Погорецький В. Н. Международный коммерческий арбитраж. Харьков: Право, 2009. 164 с.
3. Волощук О. Т. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посіб. Чернів. нац. Ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 260 с.
4. Николюкин С. В. Международный коммерческий арбитраж. М.: Юстицинформ, 2009. 270 с.
5. Брунцева Е. В. Международный коммерческий арбитраж: учебное пособие для юридических вузов. М., 2001. 368 с.
6. Верховний суд Швеції розглянув питання про відвід арбітра на підставі його кількаразових призначень однією зі сторін. URL: http://vkr.ua/ua/publications/articles/vidvid_suddi_noviy_mekhanizm_zatyaguvannya/ (дата звернення: 22.11.2018)
7. Арбітражний регламент МТП. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_059 (дата звернення 01.11.2018)
8. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18 травня 1965 р.: ратифікована Законом України № 1547-III (1547-14) від 16.03.2000. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 21. Ст. 161.
9. Руководящие принципы Международной Ассоциации юристов относительно конфликта интересов в международном арбитраже: одобрены 22 мая 2004 г. Советом Международной ассоциации юристов. URL: <https://www.ibanet.org/Document/Default.aspx?DocumentUId=601BFA34-F5E6-4CD8-A4C1-D1C0BDF4CEBE>.

В статтє аналізуються такі новеллы гражданского процессуального, хозяйственного процессуального и административного процессуального права, как привлечение в судебное производство эксперта в отрасли права и его заключение по результатам произведенного исследования.

Ключевые слова: експерт в отрасли права, заключение эксперта в отрасли права, судебная экспертиза, процессуальное право.

The article analyzes such novels of civil procedural, economic procedural and administrative procedural law as bringing in an expert in the field of law to court proceedings and his conclusion on the results of the research carried out.

Key words: expert in the field of law, expert opinion in the field of law, judicial examination, procedural law.

